

TIBB-I NEBEVÎ'DE İSİM ÇEKİMİ EKLERİ

Önder ÇAĞIRAN

On beşinci yüzyılın ilk çeyreğinde yazılan Ahmed-i Dâ'i'nin *Tıbb-ı Nebevî* isimli eseri üzerindeki bu incelememiz kitabın Süleymaniye ve Millet Kütüphanesi nüshalarına dayanmaktadır.

1. ÇOKLUK EKLERİ

1.1. İsimlerde:

+IAr

1.1.1. İsim+çokluk sırasında olanlar:

a. Kelime kökünü ya da gövdesini çokluk hâline getirir:

“Ol âyetler budur.” 95b. 2.

“Üstinde karaca beñler var idi.” 85b.4.

“Pes ‘Arab’ dan ‘Acem’ den elçiler kim gelürdi.” 13a 2-3.

b. Genetif eki almadan tamlama kurar:

“Agular hassiyyetin ve hükmin beyân ider.” 6a. 19-6b.1.

“Dühünler hassiyyetin beyân ider.” 4b.15.

“Cerâhatlar ve yaralar hükmin beyân ider.” 6a.1-2.

c. Günümüzde çokluk gerektirmeyen ifadelerde kullanılır:

“Hakk Te’âlâ derdler viribidi ve anuñla dermân dahı viribidi.” 8a. 9.

“Tende çibanlar çıkdugın kerfih görmeñ.” 55a.9-10.

“Kaçan kurusa diken olur hîç **cânavarlar** otlamaz.” 77b.10.

ç. Mülkiyet işlevini üstlenir:

“**Ba’zılar** eyitdiler.” 27b.12.

“**Yârânlarhâtırın** sormaga geldiler.” 67b.7-8.

“Gendü namâzı otururken kıldı ve girü kalan **yârenler** örüp turup kıldılar.” 67b.8-9-10.

d. Günümüz Türkçesinde topluluk bildiren ifadelerde çokluk eki genellikle kullanılmaz. Metnimizde, aksi şekildeki bazı örneklerin yer aldığını görüyoruz:

“Çok **kâhinler** sözün işitmişem ve çok **sâhirler** sözün diñlemişem ve çok **şâ’irler** fasîh sözün işitmişem.” 10a.18-19.

“Çok dürlü **kayguluklar** çok dürlü **sayruluklar** getirür.” 100a. 15-16.

“Çok dürlü **nesnelere** getirürler idi” 13a. 3.

1.1.2. İsim+çokluk+hâl dizilişinde olanlar:

“Tamarlar **araklara** beñzer.” 76b.13.

“Dükeli **belâlardan** ve **âfetlerden** emîn ola.” 36b.12-13.

“Tekmîd eylemek dükeli **sanculara** ve **yillere** ve **agrlara** fâyıda ider”. 52a.17-18.

1.1.3. İsim+çokluk+iyelik eki dizilişinde olanlar:

“Anlaruñ **agızları** **kokusu** gökçek olur.” 19b.18-19.

“**Assıları** var.” 21a.19.

“**Bedenleri** yumuşak ve semüz olur.” 20a.1.

1.1.4. İsim+çokluk+mülkiyet+hâl sırasında olanlar:

“Ol hantal kim Hicâz **beriyelerinde** biter.” 73a.9-10.

“**Aralarına** fitne bırakmadum.” 90a.15.

“Âdem **oglanlarından** her gişi üç yüz altmış bogum üzerine yaradılmışdur.” 13b.17-18.

1.1.5. İsim+çokluk+ yardımcı fiil sırasında:

“Devâlar ‘ilâclar itdiler.” 30b,10-11.

1.1.6. Çokluğun çokluğu: Arapçada çokluk hâldeki “avrat, sahâbe” ve Farsçadaki yârân kelimeleri metnimizde tekrar çokluk hâline getirilmiştir:

avratlar 10b.12; **sahâbeler** 86b.12; **yârânlar** 67b.7.

+z

Arkaik bir çokluk eki olan +z, birkaç kelimedede klişeleşmiş şekilde görülür:

beñiz 11b.2; **biz** 8b.18; **diz** 54b. 3; **göz** 15b. 3; **siz** 18a.13.

+an

Ankaik çokluk eklerindedir. Bir tek örnek verir:

oglan 74b.12< ogul+an

1.2. Zamirlerde:

Birinci ve ikinci şahıs zamirleri (ben, sen)'nin çokluğu biz ve siz kelimeleri, çokluk hâlini almalarına rağmen, +lAr ekini alabilmektedirler:

bizler 8b.7; **bizlere** 60b.15.; **bizlerden** 73a.19; **sizler** 41b. 2.

Üçüncü çokluk şahıs zamiri iki şekilde karşımıza çıkar: anlar, olar.

anlar 8b.18; **anlara** 8b.18; **anları** 11b.3; **anlarıñ** 6a.3.

olarda 106a. 18; **olardur** 59a.13; **olaruñ** 87b.7.

Soru zamiri kim de çokluk eki alabilir:

kimlerdür 59a.12.

1.3. İyelik eklerinde:

+Uz(mülkiyet 1. ve 2. kişi çokluğunda)

evümüzde 22b.17; **karnumuz** 36a.15; **başıñuza** 20b.10; **evüñüzde** 32a.12.

+lAr (mülkiyet 3. kişi çokluğunda)

baş agrılarına 82b.7; didükleridür 12a.10; evlerinde 41b.18.

2. MÜLKİYET EKLERİ

2.1. Birinci grup iyelik ekleri:

Üçüncü kişi iyelik ekinde, ekleşme sırasında beliren ‘n’ sesinin ekin bünyesine dahil olduğunu ileri süren kuvvetli görüşler vardır. Osman Nedim Tuna, üçüncü kişi mülkiyet ekini +(s)I(n+) şeklinde kabul etmiştir.¹ Gürer Gülsevin, 1987 yılında savunduğu yüksek lisans tezinde aynı görüşü kuvvetlendirici delil ve örneklere yer verir.² Ayrıca, üzerinde akkuzatif manası olmadan da ‘n’ nin ortaya çıktığı örnekleri bir arada neşretmiştir.³ Tıbb-ı Nebevî’den alınan aşağıdaki misaller, kendisinden sonra ek gelmeksizin ‘n’ sesinin mülkiyet ekine dahil olduğunu göstermektedir:

Tuzlu su getürtdi ve ol ‘akreb sokdugın yire dürterdi. 89a.3-4.

Açıkça görüldüğü gibi, ‘n’ nin iyelik eki dışında hiçbir fonksiyonu yoktur.

Pes karnuñuzı üç bahş eyleñ bir bahşın ta’âm için (ve bir bahşın su için) ve bir bahşın nefes için. 17a.7-8.

Buradaki ‘bahşın’ kelimelerinin yalnızca mülkiyetli olduğunun başka bir ispatı da, eserin Millet Kütüphanesindeki nüshasıdır: Aynı ifadede hep ‘bahşı’ şekli kullanılır (14a.11).

Üç bahşdan iki bahşın kim habîsdür ya’ni yaramazudur gider ve bir bahşın kim eyüsidür ve sâfîsidür kalur. 39a.9-10-11.

Millet nüshasında yine ‘bahşı’ kullanılır (31b.11).

Metnimizdeki mülkiyet ekleri:

	<u>Teklik:</u>	<u>Cokluk:</u>
1. kişi	+(U)m	+(U)mUz
2. kişi	+(U)ñ	+(U)ñUz
3. kişi	+(s)I(n+)	+lArI(n+)

¹ Tuna, Isman Nedim, *Türk Dilbilgisi* (ders notları), Malatya 1986, s. 21.

² Gülsevin, Gürer, *Eski Anadolu (Türkiye) Türkçesi’nde İsim Çekimi Eklerinin Fonksiyonları ve Kullanılışları* (yüksek lisans tezi, 1987), İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

³ Gülsevin, Gürer, “Eski Anadolu (Türkiye) Türkçesi’ndeki 3. Kişi İyelik Ekinin Özel Kullanışı”, *Türk Dili*, 466. Sayı (1990/11).

Örnekler

1. kişi	<u>Teklik:</u> adum 71a.6 anam 30a.18 babam 25a.18 bilegüm 68a.7 elüm ayagum 94b.18	<u>Cokluk</u> arkamuz 33a.17 evümüzde 22b.10 gögsümüz 33a.17 gözümüz 40a.19 karnumuz 36a.15
2. kişi	<u>Teklik:</u> aduñ 71a.6 ayaguña 54a.7 başuñdan 54a.7 beñzüñ 35b.17 burnuñı 46a.10	<u>Cokluk:</u> agzuñuzda 42b.8 aşuñuza 91a.6 atañuz 59b.5 dedeñüz 102b.6 derdüñüze 7a.17
3. kişi	<u>Teklik:</u> adı 93b.19 arkası 14b.18 'avratı 60b.12 bakiyyesinden 68b.17 bilesince 10b.17	<u>Cokluk:</u> assıları 21a.19 'avratları 40b.3 beriyyelerinde 73a.10 böğürlerine 60b.13 ısıtmaları 11a.6

Yaygın bir kullanılışa sahip bulunan mülkiyet 3. şahıs ekinin çeşitli fonksiyonları görülür:

1. İsim tamlamasında tamlanan kelimeye gelir:

'Acve hurmasın getürdiler. 49a.13.

Âdem oglında serhòşlık olsa 'akl üzerine gâlib olur. 100a.17.

Erze didügi ardıç agacına dirler. 73b.16.

Arka agrısı ve göğüs agrısı ve iç agrısı 'ilâcın beyân ider. 5b. 2-3.

Nâkıhlarıñ ahvâlını ve perhîzlerini beyân ider. 5b.19-6a.1.

2. Bir örnekte mülkiyet eki almaması gereken sıfat tamlamasına eklenir:

Şecere-i habîse ma'nisi **murdâr agacı** demek olur. 33a.5-6.

3. Tamlamada, tamlayan kelimedede genetik eki olmaksızın bulunur:

Anlaruñ **agızları** kokusu gökçek olur. 19b.18-19.

Arkamuz ve **gögsümüz** ağrısına fâyıda ider idi. 33a. 17-18.

Mübârek başından hacâmat eyledi **başı** ağrısı için. 44b.16-17.

Şikâyet kıldum **gögsüm** iriliginden ve **başum** ağrısından. 64b.2-3.

Karandaşumuñ **karnı** ağrısı şifâ buldı. 106a. 4-5.

4. Bazı eksiz isim tamlamalarında mülkiyet fonksiyonu bulunur (bakınız: 2. 2. İkinci grup mülkiyet ekleri).

5. Çokluk eki mülkiyet yerinde kullanılabilir (bakınız: 1. Çokluk Ekleri)

6. Mülkiyet eki kalıplaşarak ismin bünyesinde yer alır:

ba'zı 3a. 8; **birbirfle** 27b. 5; **gendüzi** 17a. 3; **gendüzü** 20b. 2; **üzeri** 23b. 13; **üzerü** 93a.16.

7. Bir mülkiyet ekiyle kalıplaşmış kelimeye, ikinci defa mülkiyet eki gelebilir:

ba'zısı 2b.19; **birimüz** 91b.3; **birisini** 27b.7.

2. 2. İkinci grup ilgi hâli ekleri (Genetik ekleri):

İkinci grup ilgi hâli ekleri, ancak isim tamlamalarında, tamlayan unsurda bulunabilen genetik ekleridir. Tamlama gibi bir gramer birliğini meydana getirmede, farklı fonksiyonları bulunan iki ayrı ek kategorisi düşünülemez. Genetik denilen mülkiyet ekleri, tamlamada iki unsur arasındaki aitlik, nispet, münasebet, mülkiyet gibi alâkaları belirtirler. Genetik ekleri, tamlama dışında kullanılmaktan mahrumdur. Varlıklar ve yokluklar, mefhumlar ve mevhumlar isim tamlaması hâline geldiklerinde, tamlayan unsur ancak 3. şahıs genetik ekini alabilir. Çünkü, bunlar sadece 3. kişi zamiriyle ifade edilebilirler. Zamirler ise kendi şahıslarıyla alâkadar genetik eklerini alarak tamlama kurabilirler. Bunlar, sadece ikinci grup mülkiyet eklerini (genetik eklerini) alabilirler. Ancak, genetik eklerini alabilmeleri için isim tamlaması içinde tamlayan unsuru temsil etmeleri gerekir. Tamlama dışında ise, bünyesinde genetik ekleri denilen ikinci grup

mülkiyet eklerini taşıyan kelimeler bazı yardımcı fiiller ve ek fiillerle birlikte ya da bunların ifade fonksiyonlarının var olması şartıyla kullanılabilirler.

Metnimizde **+üm; +ün; +(n)Uñ** biçimlerinde görülen bu ekler, isimlerle isimler arasındaki yakınlığı belirtirler. Hâl ekleri gibi fiillerle doğrudan münasebetleri olmayıp, esasen hâl bildirme mana ve fonksiyonunu da taşımamaktadırlar. İkinci grup mülkiyet (genetif) eklerinin vazife itibarıyla hâl eklerine dahil edilmesi düşünülemez (bakınız: 3. Hâl Ekleri). Genetif ekleri denilen ikinci grup mülkiyet eklerinin metnimizde kullanıldığı yerler:

2.2.1. Belirtili isim tamlamasında:

Belirtili isim tamlamalarında, tamlanan daima birinci grup mülkiyet eki aldığı hâlde, tamlayan genetif denilen ikinci grup mülkiyetinin yanı sıra, çokluk ve partisip ekleri de alabilmektedir.

Genetif (ikinci grup mülkiyet) ve mülkiyet ekleriyle kurulanlar:

+(n)Uñ.... +(s)I(n+)

Teklik:

bedenün teşrîhi 4a.18; karıncanuñ nabzı 1b.8; Tañrı'nuñ Resûlı 2a.1; sayrılugñ sebebi 2b.16; sünnetün naklı 3b.14.

Çokluk: Tamlayan daima çokluk olduğu hâlde, tamlanan teklik ya da çokluk olabilmektedir.

muhaddislerün şeyhı 2b.11; otlaruñ assısı 2b.15; sayruluklaruñ sebepleri 5a.9; sularuñ hassiyyeti 4b.19; yirleruñ havâsı 2b.15.

Tamlayanda her iki grup mülkiyet ekinin üst üste geldiği misaller:

'asâbınuñ harekâtı 1b.9; hidâyetinüñ mededi 1b.13; "inâyetinüñ nazarı 1b.10; şefâ'atınuñ hassiyyeti 2a.5.

Genetif fonksiyonu, 1. şahıs zamirlerinden sonra **+üm** ekiyle teşkil edilmektedir:

benüm develerüm 18a.18; benüm elüm 9b.18; benüm hakkum 58b.1; bizüm bir şarâbumuz 65a. 3-4; bizüm ev 24a.1; bizüm evümüz 25a.11.

2.2.2. Zincirleme isim tamlamasında:

Birden fazla tamlamanın birleştiği gruplardır. Ortadaki unsur, bir önceki kelimenin tamlananı, bir sonrakinin ise tamlayanı vazifesindedir.

a. Ortak unsurun her iki grup mülkiyet ekini aldığı örnekler:

anuñ **şeri'atınuñ** iktidâsı 2a.3-4.

gazab **imtilâsınuñ** harâreti 1b.14.

ifrât u tefrît **marazlarınuñ** buhrânı 1b.12.

tabî'at **havâsınuñ** vehâmeti 1b.4.

b. Ortak unsurun, genetik fonksiyonunu da üzerinde taşıyan mülkiyetli misalleri:

hikmetinüñ **dârü'ş-şifâsı** tabîbleri 1b.3.

kuşlar **eti** hassiyyeti 4b.12-13.

rahmetinüñ **şerbethânesi** kayyımları 1b.5.

sünnetinüñ **ihyâsı** 'alâmeti 2a. 4.

şakîka **agrısı** 'ilâcı 5a.10.

3. HÂL EKLERİ

Hâl eklerinin fillerle münasebet kurduğu; buna rağmen genetik isimlerle irtibatlı olduğu görüşünden hareketle, Gürer Gülsevin, genetifi hâl eklerine dahil etmez.⁴ İncelememizde genetik, hâl ekleri dışında tutularak mülkiyet ekleri bahsinde tetkik edilmiştir (bakınız: 2.2. İkinci Grup Mülkiyet Ekleri (Genetik Ekleri)).

3.1. Yalın hâl (nominatif)

3.1.1. Şekilleri:

a. Gerçek şekilleri:

eksiz:

Nominatifin eki yoktur. Misaller:

Kabak dimâğı ziyâde kılur. 31a.17-18.

⁴ Gülsevin, Gürer, *Ahmed-i Dâ'î Miftahu'l-Cenne (doktora tezi, 1989)*, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 171.

Kakımak bir oddur. 14b.15.

Mülkiyetli şekillerde:

Benizleri sarardı ve **karınları büyüdi** ve boyunları inceldi. 11b.2-3.

b. Nominatif için kullanılanlar:

b. a. +dAn (bakınız: 3.5.Ablatif).

3.1.2. Kullanılışları:

a. Fonksiyonları:

a.a. Cümlede fâil vazifesinde bulunur:

Yumagıla **kan** diñmez. 67a.1.

Kaylûle uykuya dirler. 19a.5.

Kaymak demregüye fâyıda ider. 25a.9.

Mülkiyetli şekillerde:

Bu iki 'illetüñ **mâddesi** birdür. 54a. 19-54b.1.

Sihhat **ma'nisi** sağlıkdur ve ferâgat **ma'nisi** dünyâ gussası olmamaktır. 16a. 4-5.

Mü'minüñ **misli** girü kalan mü'minlerle baş gibidür. 15a.17.

a. b. Cümlelerin belirtisiz tesirleneni olur:

Sol eline **kāvun** alurdu. 29b.18-19.

Pes andan buyurdu kim **kavut** getürdiler. 69b.3.

Kerevüs yirler ve **Zemzem** içerler. 31b.6.

Mülkiyetli şekillerde.

Şecere-i habîse ma'nisi murdâr **agacı** demek olur. 33a. 5-6.

Belki mâdde kaçan oñurga süñüklerinde olsa arka **agrisı** ve bel **agrisı** dirler. 54b.1-2.

Arpa **aşı** pişürdüm. 65b.13.

a. c. Tamlamada tamlanan vazifesinde bulunur:

Hem helîle **agaç** uçmak ağaçlarındandır didi. 77b.17-18.

Hayz oldur kim 'avrat **gişi** her ayda 'özü görür. 69b. 19-70a.1.

Kaçan bir mü'min **karandaş** agsırsa yerhamüke Allah digil. 46a.3-4.

Mülkiyetli şekillerde:

Bu kitâbuñ **kâ'idesi** on makâlet üzerine mürettebdür. 3b.17.

Şarâblaruñ **yegregi** dünyâda ve âhiretde dahı sudur. 33b.8-9.

Kangı yumurda gerekse olsun hattâ karınca **yumurdası** didi. 20a.15-16.

a.ç. Tamlamada tamlayan unsur da yer alır:

Gazâda **kâfir** elinden öldiler. 59a.14.

Bir **kapu** katında oturmuş. 69a.16.

Devenüñ südi ve sidügi **karın** ağrısına kefaretdür. 11b.7-8.

Mülkiyetli şekillerde:

Mübârek başından hacâmat eyledi **başı** ağrısı için. 44b.17.

Karandaşum 'Abdu'r-rahmân girüp geldi. 43a. 4.

Karandaşumuñ **karnı** ağrısı şifâ buldı. 106a. 4-5.

a. d. Birleşik isimlerde:

Aña **keçiboyunuz** dirler. 71a.17-18.

Mülkiyetli şekillerde:

Hantal didügi **kargadüglegidür**. 73a. 9.

a.e. İkilemelerde:

Kap **kacak** yuyup temiz komak bayluk getirür. 99a.17-18.

Mülkiyetli şekillerde:

Her ev kim **kabı** **kacagı** yunmuş ola ol eve şeytân girmez didi. 99a.18-19.

a.f. Tekrarlarda:

Üstüne **kara** **kara** beñler var idi. 85b.7-8.

b. Öbür eklerin yerine kullanılışı:

b. a. Akkuzatif vazifesinde kullanılışı:

Kaçan çıban oñulsa ol vakt **kaftan** yumak gerek. 57b.15-16.

Kâsnî sevmezem dimeñüz. 31b. 19-32 a.1.

Kerîh görür idi karınca gatürdüğü **nesne** alup yemekden 103b.7-8.

Mülkiyetli şekillerde:

'Arabî koyınuñ **kuyruğı** alalar. 54b.8.

b. b. Datif yerinde kullanılışı:

Her nesne kim **âdemî** ziyân ider. 33a.7.

b. c. Genetif yerine kullanılışı:

Çok **kâhinler** sözün işitmişem ve çok **sâhirler** sözün diñlemişem ve çok **şâ'irler** fasîh sözün işitmişem. 10a.18-19.

Zemzem suyun devâ için **kap** içinde saklar idi. 34b.11-12.

Kerîh görür idi **karınca** getürdüğü nesne alup yemekden. 13b.7-8.

Mülkiyetli şekillerde:

Kardaşuñ karnı yalan söyler. 37b. 3.

3. 2. Akkuzatif (=gösterme hâli)

3. 2.1. Şekilleri:

a. Gerçek şekilleri:

+(Y)I:

Eski Türkçedeki +(D)G biçiminin sızıcılaşmasıyla görülen asıl akkuzatif şeklidir.

Tañrı Resûlı dahı senüñle biledür bu nesnede ya'nî **sahlığı** sever. 16b. 5-6.

Sayruyu men' itmeñ bir **nesneyi** arzû idicek viriñüz. 64b.15.

Senâyı isti'mâl idici oluñuz. 77b. 5-6.

Mülkiyetli şekillerde:

Kaçan PeygâMBER 'a.m. başlu olduğın gördîse karşı vardı **babasını** kucakladı. 66b.17-18.

Peygâmbere sallallahü ‘aleyhi ve sellem Hazretleri’nün bir gün başı ağrımıştı ve **başını** ‘ısâbıla bağlamış idi. 45a. 2-3-4.

Başta kına urmak âdemün **beñzini** gökçek eyler. 47a.14-15.

Ø:

Cümlelerin belirtili tesirlenenini akkuzatif eki (+(y)I) almış kelimeler teşkil ederken, belirtisiz tesirlenen hâl eki almaz. Bu şekildeki örneklerde akkuzatif fonksiyonu (Ø şeklinde) olup olmadığı açık değildir:

Elinde bir **biti** tutar idi. 38b.15.

Sıfır akkuzatif, mülkiyetli şekillerde bulunmaktadır:

Hadîsün **tamâmın** ısıtmalar bâbında beyân idevüz. 36b.7.

Nehy eyledi reyhân agacîla ve nâr agacîla hilâl eylemekden kim cüdâmuñ **tamarın** depredür didi. 42b.13-14.

Sağlık **tedbîrin** ve **sebeblerin** beyân ider. 4b.2.

b. Akkuzatif için kullanılanlar:

b. a. **eksiz** (bakınız: 3.1. Nominatif).

b. b. **+(y)A** (bakınız: 3.3. Datif)

b. c. **+dAn** (bakınız: 3.5. Ablatif)

3.2.2. Kullanılışları:

a. Fonksiyonları:

Cümlede belirtili tesirlenen vazifesinde bulunur:

Bu **haberi** işidicek sevinüp uyanu geldüm. 95a.7-8.

Üç yüz gişiye dahı artuga dimiş olam bu **hadîsi** kim tecrîbe itdiler. 54b.10-11.

Peygâmbere ‘aleyhi’s-selâm nehy eyledi ki zehvile **hurmayı** bile ıslatmakdan. 38a.13-14-15.

İyelik ekli şekillerde

Kaçan ta’âm yeseñüz **dişlerüñüzi** hilâl idinüñüz. 42b.6.

Lohusa ‘avratlaruñ **hâlini** ve anlaruñ **gıdâsını** beyân ider. 6a. 4-5.

Tıbb 'ilmini eyü bilmek ne anuñ **fazîletini** beyân ider. 4a. 9.

Cümlede aynı vazifede görülen sıfır akkuzatif (Ø) ise, mülkiyetli şekillerden sonra gelmektedir.

1. kişi iyelik ekli şekillerde:

Dün gice deve depdi ve **arkam** agrıtdı. 68b. 4-5.

Elüm ol Mühr-i Nübüvvet üstine kodum. 85b. 5-6.

2. kişi mülkiyetli şekillerde:

Reyhân agacîla **dişüñüz** hilâl itmeñüz kim ol cüdâm tamarların suvarur didi. 76a. 5-6.

Elüñ getir kim senüñle bey'at ideyim. 10b.1-2.

Mezîden ötürü gusl itmegil bel kim **endâmuñ** yugıl yeter. 36a.1-2.

3. kişi mülkiyetli şekillerde:

Ve dahı gendü ol ağaç dibinde yatdı ve mübârek **gögsin** aça kodı. 61a.7-8.

Hakk Te'âlâ ol gişinüñ gönîlüni aydın eyleye kırk güne degin ya'nî gaflet **karañulugın** giderür ve ba'zılar eyitdiler **gussasın** giderür. 27b.10-11-12-13.

Sağlık **tedbîrin** ve **sebeblerin** beyân ider. 4b. 2.

b. Öbür eklerin yerine kullanılışı:

Metnimizde, akkuzatifin diğer eklerin fonksiyonunda kullanıldığına dair örneklere rastlanılmadı.

3. 3. Yönelme hâli (Datif)

3. 3. 1. Şekilleri:

a. Gerçek şekilleri:

+(y)A:

Ekin gelişmesi şu şekilde olmuştur: **+KA>+GA>+(y)A**. Son şekil, K'nın sızıcılılaşması ve G'nin yutulmasıyla meydana gelmiştir.

Dühün yemişlerden ve çiçeklerden çıkan **yaglara** dirler. 25b. 5-6.

Peygâmbere ‘aleyhi’s-selâm anları bir yere gönderdi kim anda develeri dururdu. 11b.3-4.

Bir bıçağı yire sancalar ol yöreye ‘akreb gelmeye. 92a.10-11.

Mülkiyetli şekillerde:

Senût didüğü şol baldur kim yağ tulugına koyalar. 71b.12.

Kaçan bir ‘avratı ısıtma dutsa gelürdi yanlarına ve böğürlerine soğuk su seper idi. 60b.12-13.

Mübârek elini yîñüme sokdum ve getürdüm göğsüm üzerine kodum. 49a. 4-5.

b. Yönelme hâli için kullanılanlar:

b. a. eksiz (bakınız: 3.1. Nominatif)

b. b. +dA (bakınız: 3.4. Lokatif)

b. c. +dAn (bakınız: 3. 5. Ablatif)

b. ç. +((y)(I)IA (bakınız: 3.6. Instrumental)

3. 3. 2. Kullanılışları:

a. Fonksiyonları:

a. a. Cümlede fiilin yönünü tayin eder:

Bir bağçeye gireler dükeli yemişleri irişmiş ola. 15b.10-11.

Ve dahı bala şifâ dimişdür. 104a. 3-4.

Medîne’den taşra beriyyeye çıkalar. 53a.19-53b.1.

Mülkiyetli şekillerde:

Peygâmbere sallallahü ‘aleyhi ve sellem babama bir salkum üzüm gönderdi. 28a. 4-5.

Peygâmbere ‘aleyhi’s-selâm mübârek elin başına koyup sıgardı. 41b.1-2.

Ol ak beñzüñe kara ton ne gökçek yaraşur didüm. 98a.9-10.

a. b. “için” manasında kullanılır:

Hacâmat eylemek **delülig**e ve **cüdâma** ve **barasa** ve dış **agrisına** ve uyku **basana** fâyıdası vardır. 47b.12-13-14.

Zeyt yağla devâ idinüñ kim **bevâsîre** fâyıdası var. 25b.11-12.

Peygâmbere ile bey'at **itmege** geldüm. 56a. 5-6.

Mülkiyetli şekillerde:

Kaçan suyla karışdırup içseler baş **agrisına** devâ olur. 23b.18-19.

İncîr yemek nîkrîs '**illette** fâyıda ider. 55a.7.

Ol şiş **yarasına** tutunuñ kim kust dükeli renclere şifâdur. 48a.15-16.

a. c. Cümlede yer tamlayıcısı yönelme grubu vazifesinde bulunur:

Yedi gez Peygâmbere '**aleyhi**'s-selâm ile **gazâyâ** vardum. 10b.7-8.

Ol sudan mübârek **gögsine** tamlar idi. 61a.8-9.

Hakk Te'âlâ İdrîs Peygâmbere'i **göge** ol gün çıkardı. 79a.18-19.

Mülkiyetli şekillerde.

Münâfikun meseli erze **agacına** beñzer. 73b.11.

Peygâmbere sallallahü '**aleyhi** ve sellem sağ **eline** rutab alurdu ve sol **eline** kavun alurdu. 29b.17-18-19.

Eriñ suyu 'avratañ dükeli **endâmlarına** ve **tamarlarına** yayılır. 14b.4-5.

a. ç. Mülkiyetten sonra gelerek cümlede zarf fonksiyonunda görülür:

Peygâmbere sallallahü '**aleyhi** ve sellem sabâh aç **karnına** yedi dâne hurmâ ve yâhûd yedi dâne kuru üzüm yer idi. 28b. 4-5-6.

a. d. "+(y)A kadar" manasındaki "+(y)A degin" kalıbında kullanılır:

Her kim zeyt yağın tutunsa kırk **güne** degin şeytân yöresine gelmeye didi. 26a. 2-3.

Peygâmbere '**aleyhi**'s-selâm iki gez didi **üçe** degin tekrâr eyledi. 10a. 16-17.

Bir **yıla** degin gıdaları oldur. 27b.7.

a. e. "karşısında" manasındaki "+e karşı" kalıbında bulunur:

Güneşe karşı oturmak ziyân ider. 4b. 5-6.

b. Öbür eklerin yerine kullanılışı:

b. a. Akkuzatif vazifesinde kullanılışı:

Başlulara ve **sayrulara** tîmâr iderlerdi. 20b.18.

Mülkiyetli şekillerde:

Peygâmbir ‘aleyhi’s-selâm bir gice dükeli ehl-i **beytine** tavâf eyledi. 19b.11-12.

Gördi böğürinde baras var girü **ehline** redd eyledi. 55b.7-8.

b. b. Lokatif yerinde kullanılışı:

'Adse didükleri bir başdur **âdeme** çıkar öldürür. 59b.18-19.

b. c. Ablatif vazifesinde bulunuşu:

Ol bir ‘azâbdur kim ilerü geçen **ümmetlere** ba’zısına viribinilmişdür. 59a.1-2.

b. ç. Instrumental yerinde kullanılışı:

Benî Gaffâr kabîlesinden bir ‘avrata nikâh eyledi. 55b.6.

3. 4. Lokatif (=bulunma hâli)

3. 4. 1. Şekilleri:

a. Gerçek şekilleri:

+dA:

Bizüm **ilde** bag ve üzüm çok olur. 38a. 2.

Bu **ortadağı** hatt âdem oğlanıdır. 43a.18-19.

Öykende olan ‘illetler ve **balgamda** olan rencler ‘ilâcın beyân ider. 5b.1.

Mülkiyetli şekillerde:

Bu kitâbuñ **ibâretinde** ve **kitâbetinde** eger sebk-ı lisân ve sehv-i kalem vâki’ olmuş olsa ol ‘aybı ‘afv itdüğü birle setr idüp ol sekâmeti tashîh ideler. 3b.6-7-8.

Ol mes'eleyi kitâb **içinde** bulmak geñiz ola. 4a. 2-3.

Gün **ortasında** uyumak sağlık ve râhat getirür ve gün **âhırında** ahmaklık getirür. 19a.19-19b.1.

b. Bulunma hâli için kullanılanlar:

b. a. **+(y)A** (bakınız: 3.3 Datif)

b. b. **+dAn** (bakınız: 3.5. Ablatif)

b. c. **+(y)(I)A** (bakınız: 3.6. Instrumental)

b. ç. **+ÇA** (bakınız: 3.7. Ekvatif)

3. 4. 2. Kullanılışları:

a. Fonksiyonları:

a. a. Cümlede yer tamlayıcısı bulunma grubu vazifesinde yer alır:

Kardaşum Hızır **deñizde** yürür ve İlyâs **kuruda** yürür. 31b. 4-5.

Hakk Te'âla **Kur'ân'da** bal için didi fîhi şifâ' 51b.10-11.

Ol **mescidde** buluşurlardı. 27b. 6.

Mülkiyetli şekillerde:

'Avratlaruñ **kutısında** ve **sandugında** tıyb isterdi. 40b.11-12.

Yemişler **makâlesinde** zıkr olundu. 102a. 3-4.

Kıtbuñ **meselinde** vardır. 17b.18-19.

a.b. Fiilin ya da tesirlenenin yerini bildirir:

Eger su **kırbada** dunamışsa içerüz. 34a. 18-19.

Senâ-yı **mekkîde** ve **kimnûnda** dükeli derdlere şifâ vardır. 104a. 18-19.

Pes **Kitâb'da** ve **Sünnet'de** ya'ni **Kur'ân'da** ve **Hadîs'de** her nesneye kim şifâ dimişdür bu ma'nâlardan hâlî degüldür. 103b. 18-19-104a.1.

Mülkiyetli şekillerde:

Sinegüñ bir **kanadında** agu vardır ve bir **kanadında** tiryâk vardır. 91a. 8-9.

Fulân Ehâdîs kitâbları kim ‘ulemâ **katında** ma’rûf ve meşhûrdur. 3a. 6-7.

Deñiz **kenârında** bir mescid var **öñinde** bir çeşme var. 27b. 2-3-4.

a. c. Zaman bildiren kelimelere eklenerek cümlede zarf teşkil eder:

İkisi bir **günde** vefât itdiler. 88b.7.

Ol agaçada **yılda** iki nâr biter. 27b.4.

Mülkiyetli şekillerde:

İliñüz ve şehriñüz havâsı ve vakt yaramaz olur Mukavkis eyitdi hetûz ve kîhek **ayında**. 17b.14-15.

Evvelinde bismi’llah dir idi ve **âhırında** yerhamüke Allah dir idi. 35a.2-3.

a. ç. Mikdar bildiren kelimelere eklenerek cümlede zarf teşkilinde bulunur:

Bu kitâb egerçi **mikdârda** ‘azîz ve **kıymetde** nefîsdür. 2a. 13-14.

Her **nefesde** evvelinde bismi’llah dir idi. 35a.1-2.

a. d. “hakkında” ifâdesi taşır:

Kocanuñ gönüli yigitdür iki **nesnede** biri dirlik sevmek ve biri mâl **sevmekde**. 15a.14-15.

Tıbb ‘ilmine ta’alluk dutan **nesnelerde** buyurmuşdur. 2b.13-14.

a. e. “içinde” manasında kullanılır:

Bir **gicede** kaç gez misvâk iderdi. 43a.2.

Pes Hakk Te’âlâ yaratduğı **mahlûkda** kaygudan yavuzrak ve katırak nesne yoktur. 100b.1-2.

Halk devâ idündüğü **nesnelerde** koyun ve sığır yağından yegrek nesne yoktur. 34b.17-18-19.

a. f. “için” ifâdesini taşır:

Eger ümmetüme güç gelmeseydi her bri **namâzda** misvâk eylemegi farz iderdüm. 42a.10-11-12.

a. g. Bütün içinde parça ifade etmede kullanılır:

Yılda bir gez Mekke’de buluşurlar. 31b.5-6.

a. ğ. Partisiplere eklenerek cümlede zarf teşkil eder:

'Abdü'l-kays elçisi **geldükde** Peygâmbere sallallahü 'aleyhi ve sellem onlara eyitdi. 29a.7-8.

Mülkiyetli şekillerde:

Kulunc **dutduğında** tuzıla arpayı kızdurup tekmîd eyledi. 84a.4-5.

a. h. Kalıplaşmış olarak görülür:

Hakk Te'âlâ her **kanda** kim derd yaratmışdur dermânın dahı yaratmışdur. 8a. 6-7.

b. Öbür eklerin yerine kullanılışı:

b. a. Datif vazifesinde kullanılışı:

Ol hâssiyyeti kitâblarda yazarlardı. 71a. 4.

Mülkiyetli şekillerde:

Âdem oğlunuñ **kursagında** girüp fâsid ve mütegayyir olmaz. 31a.7-8.

Altıncı Âyet fulân mescidüñ **mihrâbında** yazulmuşdur. 95a.17.

b. b. Ablatif manasında bulunuşu:

Ol **kabîlede** bir gişiyi ısıtma tutardı. 91a.19.

Tohumlarda ol nesne kim âdem oğlunuñ kursagında girüp fâsid ve mütegayyir olmaz. 31a. 6-7-8.

Mülkiyetli şekillerde:

Sa'di 'bni Mu'âz **kolında** başlu oldu. 67a.14.

Hakk Te'âlâ'nun **kullarında** gişiler vardur kim Hakk'dan belâ gelicek şöyle kim sevinürler 60a. 6-7-8.

b. c. Genetif yerine kullanılışı:

Her **nefesde** evvelinde bismi'llah dir idi. 35a.1-2.

3. 5. Ablatif (=ayrılma hâli)

3. 5. 1. Şekilleri:

a. Gerçek şekilleri:

+dAn (1 örnekte **+teñ**):

Sayagı dükeli **yaglardan** fâyıdalıdır. 24b.19-25a.1.

Yüzlerine **çığıtdan** ve **yagaldan** ötürü vers tutarlardı 47a.11.

Beni götürgil **yemişlerden** divşüreyim. 15b.13-14.

Mülkiyetli şekillerde:

Halk devâ idündüğü nesnelere koyun ve sığır **yagından** yegrek nesne yokdur. 24b.17-18-19.

Peygâmbir sallallahü ‘aleyhi ve sellem bir dîvâr **yanından** geçüp gideyordı. 72a.14-15.

Ülkerüñ **magribinden** yaña havâ sovukrak olur maşrıkdan **yañasından** ise 17b.11-12.

Bir örnekte, ekin ötümsüz ünsüzle başlayan şekline rastlanır:

Peygâmbir ‘aleyhi’s-selâm katında şerbetlerden **sütten** sevgülü nesne yogıdı. 24a. 6.

+dIn:

Arkaik şekildir. Eski Türkçede bu ekin yanında, **+dA** eki de ablatif vazifesinde kullanılıyordu. **+dIn** biçiminin metnimizdeki örnekleri çok azdır:

Ol hadîsler ve âfetler kim her gün dört **yañadın** gelir irişür. 43b. 3-4.

Ek, “öñdin” kelimesinde kalıplaşmıştır:

Her kim tabîblik kılrsa ve andan **öñdin** tabîbliğıla meşhûr olmuş olmasa ve dahı hatâ kılrsa zâmin olur. 9b.10-11-12.

b. Ablatif için kullanılanlar:

b. a. **+(y)A** (bakınız: 3.3. Datif)

b. b. **+dA** (bakınız: 3.4. Lokatif)

b. c. **+(y)(I)IA** (bakınız: 3.6. Instrumental)

b. ç. **+ÇA** (bakınız: 3.7. Ekvatif)

3.5.2. kullanılışları:

a. Fonksiyonları:

a. a. Yer tamlayıcısı ayrılma grubu vazifesinde bulunur:

Medîne'ye bir kârvân geldi **Şâm'dan**. 39a. 6.

Kaçan Ülker tolunsa dükeli **şehrelerden** sayruluklar götürülür. 17b.7-8.

Tâyif'den ayva armagan göndürdiler. 26b. 4.

Mülkiyetli şekillerde:

Peygâmbere sallallahü 'aleyhi ve sellem mübârek **başından** hacâmet eyledi. s 44b.15-16.

Bir gişinüñ **evinden** Ebû Bekr'e ta'âm göndermişlerdi. 88a.17-18.

Mübârek **yüzünden** kanı siler idi. 66b.18.

a. b. Bir fiilin sebebini ve kaynağını göstermede kullanılır:

Kınâ ile yaku eylemek **safırâdan** olan baş ağrısına yâ **issiden** ve **güneşden** ve **yorulmaktan** olan baş ağrılarına fâyıda ider. 82b. 5-6-7.

Ba'zısı dahı **sahâbeden** ve **tâbi'inden** ve e'imme-i selefden rivâyet olunmuşdur. 2b.19-3a.1.

Dâyim **sayrulukdan** baş kaldurmazam. 62b. 9-10.

Mülkiyetli şekillerde:

Peygâmbere sallallahü 'aleyhi ve sellem **depesinden** hacâmet eyledi. 80a.13-14

Halk ta'accüb iderlerdi **semizligünden**. 30b. 2.

Örü turup namâz kılmak **sevâbından** mahrum kalmışam. 94a. 3.

a. c. Bir işin başlama noktasını ifade eder:

Kuru üzüm ısladurlar idi gendü için **sabâhdan**. 37b.11-12.

Mülkiyetli şekillerde:

İki ırmak var Uçmak **ırmaklarından** gelür. 34a.11-12.

a. ç. Bir bütünün parçasını ifâde etmede kullanılır:

Ol yaprakda Uçmak **suyundan** bir katre olmaya. 31b.13-14.

Dişinüz arasında **ta'âmdan** nesne kala. 42b.8-9.

Mülkiyetli şekillerde:

'Arabun **tayyiblerinden** birisi versdür. 40b.1.

a. d. Mukayeseli ifadelerde ve sıfatların derecelerini belirtmede vazife görür:

Peygâmbir 'aleyhi's-selâm katında **şerbetlerden südten** sevgülü nesne yogıdı. 24a. 4-5-6.

Mülkiyetli şekillerde:

Keçi südi koyun **südinden** latîfrekdür. 24a. 8-9.

a. f. Mensubiyet bildirir:

'Ammâr bin Yâsir kim **sahâbedendür**. 38b.13-14.

Mantârûn aslı **terengübîndendür**. 75a.11.

Bu tiryâk şol **terkîblerdendür** kim Benî 'Abbâs halîfeleri düzmişdür. 90a.2-3.

Mülkiyetli şekillerde:

Bu Âyetler Kur'ân'ın **esrârındandır**. 95b.10-11.

a. g. Bir kelimeyi açıklamada kullanılır:

Sebîli'llahdan murâd gazâ seferidar. 44b. 4-5.

Sözden murâd ma'nîdür. 3a. 19.

a. ğ. Partisiplere eklenerek zarf yapar:

Üç gez talsun çin sabâh güneş **togmazdan** evvel. 60b.19.

a. h. "hakkında" manasını taşır:

Peygâmbir sallallahü 'aleyhi ve sellem'e sordum mesh **eylemekden** 68a. 8-9.

Peygâmb'er'den sordı kim kurbagayı öldürüp anuñla devâ **idinmekden**. 103b.9-10.

a. i. "için" manasını ifâde eder:

Ve dahı **sayrulukdan** hîç sebep olmaya. 62a.10.

a. i. Kalıplaşmış hâlde bulunur:

Tıbb gökçek bilürsin 'aceb **kandan** öğrendüñ? 12b.16-17.

Her kim tabîblik kılssa ve **andan öñdin** tabîbliğıla meşhûr olmuş olmasa ve dahı hatâ kılssa zâmin olur. 9b.10-11-12.

a. j. "sonrasında" manasındaki **+dAn** sonra kalıbında vazife görür:

Mısr **benden** soñra feth olısar. 18a. 5.

Her uyuku kim **öyleden** soñra ol yaramaz ve ziyânı çokdur. 19a. 6-7.

Mülkiyetli şekillerde:

Pes ol **çıkdugından** soñra ledûd eyledük. 82a.13-14.

Halk **yatdugından** soñra kim ol sudan havâsından sovudı. 35b. 6-7.

a. k. "dolayısıyla" manasındaki "**+dAn** ötüri(ötürü)" kalıbında kullanılır:

Peygâmb'er sallallahü 'aleyhi ve sellem 'Urene tâyifesine ısıtmadan ötüri deve südin buyurdı. 24a.12-13-14.

Ne **sebebdan** ötüri böyle idersin? 27b.15.

Mülkiyetli şekillerde:

'İlâc eylegil Sa'd'a ol **sayruluğundan** ötüri. 9b. 6-7.

Dabb eti âdemi kızdurur ve anı **semizliginden** ötüri yerler. 12a.1-2.

a. l. "+Dan fazla, +Dan başka" manalarına gelen "**+dAn** artuk" kalıbında bulunur:

Ol bir **Tâñrı'dan** artuk Tañrı yokdur. 10a.13.

Mülkiyetli şekillerde:

Bir gişiniñ borç **sermâyesinden** artuk ola. 97a.7-8.

a.m. “+Dan daha üstün” manasındaki “+dAn yegrek” kalıbında yer alır:

Eger Hakk Te’âlâ ‘ilminde **hurâmâdan** yegrek ve assıluarak ta’âm varmıssa Meryem’e anı yedüreydi. 28a.18-19-29b.1.

Mülkiyetli şekillerde:

Her derde bal **şerbetinden** yegrek devâ yokdur. 39b.14-15.

a. n. “Bir zamandan bir zamana” manasındaki “+dAn berü” kalıbında kullanılır:

Şimdi İslâm’a **geleden** berü tevekkül eylemegi ihtiyâr eyledük. 8b. 9.

b. Öbür eklerin yerine kullanılışı:

b. a. Nominatif manasını taşır:

Halk yatduğından soñra kim ol **sudan havâsından** sovudı. 35b. 6-7.

b. b. Akkuzatif vazifesinde kullanılır:

Kaçan **üçden** geçse bilgil kim ol nezle ve tumagu fi’lidür didi. 46a. 4-5-6.

Mülkiyetli şekillerde:

Peygâmbere ‘aleyhi’s-selâm katır **etinden** ve eşek **etinden** nehy iderdi. 11a.19-12a.1.

b. c. Yönelme hali fonksiyonunda bulunur:

Ve dahı **sayrulukdan** hîç sebep olmaya. 62a.10.

Mülkiyetli şekillerde (altı çizili olanlar malkiyetlidir):

Başdan hacâmat eylemek yedi dürlü rence şifâdur **cünûndan** ya’nî **delûlikden** ve **cüdâmdan** ve **barasdan** ve diş **agrisından** ve baş **agrisından** ve göz **kararmakdan** ve uyuku **basmakdan**. 78b.11-12-13-14.

b. ç. Lokatif yerine kullanılışı:

Mülkiyetli şekillerde:

Âdem **oglanından** üç yüz altmış süñük var. 14a. 5-6.

b. d. Instrumental manasını ifade eder:

Mülkiyetli şekillerde:

Şehîdler olardur kim gazâda kâfir **elinden** öldiler. 59a.14

A'râbî'nün **tendürüstlüğü**nden ve **çâpüklüğü**nden 'acebe kaldı. 44b. 9-10.

Anuñ **ucundan** günâhlar kazana. 96a.13-14.

b. e. Genetif manasını taşır:

Hukna eylemek Lût kavminuñ '**amelinden** bir dürlüsidür. 87a.18-19.

3. 6. Instrumental (=vasıta hâli)

3. 6. 1. Şekilleri:

a. Gerçek şekilleri:

+In:

Eski Türkçedeki bu şeklin, metnimizde bazı misallerde saklandığı görülmektedir:

Niçün **ilkin** dimedüñ? 88b. 3-4.

Eger örü turup kılmaga küçüñ yitmezse **yanın** yatup kılğıl didi. 53b. 9-10.

Bir kavm şikâyet kıldılar **yayan** yürümekden yorulduk diyü. 85b.10-11.

Not: "yayan" kelimesinde ek yalnız "n" olarak düşünülmemelidir. Kelimenin Eski Türkçedeki şekli "yadagın"dır.

+((y)(I) IA:

Bu şekil, "ile (<bile<birle)" edatının ekleşmesiyle teşekkül etmiştir. Mamafih, aynı edatlar metnimizde münferit olarak da kullanılmaktadır.

Hakk ve bâtil birbirine beñzeyüp müşkil olduğu vakt **nazarıla** birin birinden seçe. 13b. 5-6.

Harâm **nesneyile** tîmâr idinmek yokdur. 4a.12.

Peygâmbere 'aleyhi's-selâm oturmuşduk kim A'râb'dan bir camâ'at geldiler. 7b.12-13.

Mülkiyetli şekillerde:

Peygâmbere ‘aleyhi’s-selâm nehy eyled reyhân **agacîla** ve nâr **agacîla** hilâl eylemekden. 42b.12-13-14.

Hakk Te’âlâ seni ‘adse **rencîle** helâk kılsun. 59b.10-11.

Bâtını dahı müfîd-i yakîndür zîrâ gendü **re’yîle** söylemez. 106b.19.

bile:

Hakk Te’âlâ’nuñ vahy ve izni **bile** söyler. 107a.1

birle:

Anuñ mazmûnı birle ‘amel idüp ihyâ-yı Sünnet-i Nebevî fazîleti **birle** müşerref olmak dükelı sa’âdetlerüñ ulusıdır. 2b.3-4-5.

ile:

Yedi gez Peygâmbere ‘aleyhi’s-selâm **ile** gazâyâ vardum. 10b.7-8.

b. Vasıta hâli için kullanılanlar:

b. a. +(y)A (bakınız: 3.3 Datif)

b. b. +dAn (bakınız: 3.5. Ablatif)

3. 6. 2. Kullanılışları:

a. Fonksiyonları:

a. a. Fiilin gerektirdiği vasıtayı ifade etmede kullanılır:

Azaçuk ‘**amelile** hâtırları hış olur. 20a.1-2.

Pes tenüñ dahı dirligi **câniladur** ve cânuñ tedbîri ve tasarrufı **teniledür**. 15b.17-18.

Sayrularuñuza devâ idinüñüz **sadakayıla** ve **du’âyıla**. 104a.12-13.

Mülkiyetli şekillerde:

Peygâmbere ‘aleyhi’s-selâm nehy eyledi reyhân **agacîla** ve nâr **agacîla** hilâl eylemekden. 42b.12-13-14.

Anuñla ‘ilâc idinmişdür. 2b.18.

Hakk Te’âlâ seni ‘adse **rencîle** helâk kılsun. 59b.10-11.

a. b. Beraberlik anlamı verir:

Ülker togmaz ve tolunmaz illâ bir **âfetile** togar ve tolunur. 17b. 8-9.

‘Âyişe turunc keser dahı **balıla** ol gişiye yedürür. 26b.15-16.

‘Acve hurmâsın getürdiler dahı **boyla** karışdurdı. 49a.13.

Mülkiyetli şekillerde:

Babamla Peygâmbere ‘aleyhi’s-selâm katına girdük. 13a. 6-7.

Benümle bu kekligi bile yiye. 23b. 2.

Hızır ile İlyâs Peygâmbere yılda bir gez **birbirîle** ol mescidde bulışurlardı 27b. 5-6.

a. c. Mücerret isimler üzerine gelerek zarf teşkil eder:

Sayrularuñuza **gücile** ta’âm yedürmeñüz. 66a. 6.

Bez pâresin oda kızdururlar dahı **ıscakla** sancu yerine basalar. 52a. 2-3.

Mülkiyetli şekillerde:

Sakınuñ mü’minüñ firâsetinden kim ol Hakk Te’âlâ **nûrıla** nazar kılır. 13b.1-2.

Anuñ dükeli â’zâsında ‘urûk ve ‘asâbınuñ harekâtını ve sekânetini **tafsîfle** bilür. 1b. 9-10.

a. ç. Zaman zarfı kurar:

Niçün **ilkin** dimedüñ? 88b. 3-4.

Meryem ‘İsâ’yı togurduğı **vaktin** hurmâ yerdi. 29a.17-18.

Benefşe yağı **yazın** sovuğdur ve **kışın** issidür. 26a.10.

a. d. Hâl zarfı teşkil eder:

Eger örü turup kılmaga güçüñ yitmezse **yanın** yatup kılğıl didi. 53b. 9-10.

Bir kavm şikâyet kıldılar **yayan** yürümekden yorulduk diyü. 85b.10-11.

a. e. Mastar üzerine eklenerek zarf vazifesinde bulunur:

Nebîz ol şerbetlere dirler kim anı yemişlerden düzerler hōşâb gibi ısıtmagıla veyâ kaynatmagıla. 37b. 6-7-8.

Tolu **yemegile** oruç sınımaz. 36a.19-36b.1.

Gördiler kim **yumagıla** kan diñmez. 67a.10-11.

a. f. “içinde” manasını taşır:

Ve dahı elinde bir nesne tutardı **hokkayıla**. 87b.11-12.

Ol evde bir **kırbayıla** su turur. 34a.17-18.

‘Aliyyi ‘bni Ebî Tâlib hilâfeti zamânında tılâyı **küpile** getürdür idi. 39a.19-39b.1.

b. Öbür eklerin yerine kullanılışı:

b. a. Datif manasında kullanılır:

Bıkr kız **oglanıla** irişici oluñ. 19b.17-18.

Mülkiyetli şekillerde:

Elüñ getür kim **senüñle** bey’at ideyim. 10b.1-2.

b. b. Lokatif vazifesinde bulunur:

Ol **sûretile** hergiz kimesneyi gördüğüm yokdur. 98a. 5.

b.c. Ablatif fonksiyonunu taşır:

Mülkiyetli şekillerde:

Bir gün bir katı yel gelür dahı dibinden **kökîle** koparur bıragur. 73b.12-13.

3.7. Ekvatif (=eşitlik hâli)

3.7.1. Şekilleri:

a. Gerçek şekilleri:

ÇA:

İllâ **bunca** Hadîsler’de rivâyet gelmişdür kim Peygâmbere ‘aleyhi’s-selâm otacıya tabîb dimişdür. 13a.15-16.

Mülkiyetli şekillerde:

Güç **yitdüğince** tashîh ve mukâbele idüp ıslâhına dürişmek gerek. 3b.12-13.

b. Ekvatif için kullanılanlar:

Metnimizde, ekvatif için kullanılan başka şekillere rastlanılmadı.

3.7.2. Kullanılışları:

a. Fonksiyonları:

a. a. “+(y)A göre” anlamına gelerek izafiyet ifade eder:

Mülkiyetli şekillerde:

Hetûz ve kîhek Kıbt **dilince** yayuñ son ayına ve güzüñ ilk ayına dirler. 17b.17-18.

Şibrim bir otdur aña şebrak dahı dirler ve Kureyş **lugatınca** darî’ dirler.77b.7-8.

a. b. “kadar” manasında kullanılır ve miktar bildirir:

İllâ **bunca** Hadîsler’de rivâyet gelmişdür kim Peygâmbere ‘aleyhi’s-selâm otacıya tabîb dimişdür. 13a.15-16.

a. c. Partisip üzerine gelerek gerundium teşkil eder:

Peygâmbere sallallahü ‘aleyhi ve sellem tonla **durdukça** misvâk iderdi. 42a.15-16.

Her kaçan kim biriñüz ehl-i beyti katına varsa her **vardukça** âbdest eylesün. 19b. 8-9.

Mülkiyetli şekillerde:

Güç **yitdügince** tashîh ve mukâbele idüp ıslâhına dürişmek gerek. 3b.12-13.

a. ç. Kalıplaşmış hâlde bulunur:

Anlara sordı kim câhiliyyet zamânında **nice** ‘ilâc iderdüñüz. 8b.16-17.

Eger hayvânlar **sizcileyin** olacakların bilseler idi kaygudan hep aruklayalardı.100b.16-17-18.

Not: “Sizcileyin” kelimesindeki ekvatif ekinin incelmesi (+ci<+ce) 1 sesinin tesiriyle ve orta hecenin tonsuzluğuyla olabilir.

b. Öbür eklerin yerine kullanılışı:

b. a. Lokatif manas taşır:

Mülkiyetli şekillerde:

Ensâr'dan **bilemüzce** 'avratlar varıdı. 10b.12.

Bilesince Ensâr'dan 'avratlar varıdı. 10b.17.

b. b. Ablatif fonksiyonunda kullanılır:

Mülkiyetli şekillerde:

Peygâamber'ün **ardınca** işâret idişdiler. 62a.17.